

Sukupuolistunut seksuaalikasvatus

TARKASTELUSSA SEKSUAALISTA HÄIRINTÄÄ
KUVAAVAT VIDEO-OPPIMATERIAALIT

Julia Nummi

#Metoo-liikkeen myötä olemme keskustelleet sukupuolistuneeksi väkivallaksi lukeutuvasta seksuaalisesta häirinnästä enemmän kuin koskaan, ja hyvä niin. Liike on kirjoittanut lukuisia oppilaitoksia, poliittisia toimijoita, organisaatiota ja järjestöjä julkaisemaan omia kampanjoitaan ja oppimateriaalejaan häirinnän tunnistamiseksi, siihen puuttumiseksi ja sen ennaltaehkäisemiseksi. Vaikka ennaltaehkäisevä työ on enemmän kuin suotavaa, on julkaisujen kriittinen tarkastelu silti paikallaan. Tässä puheenvuorossa käsittelen seksuaalista häirintää kuvaavia video-oppimateriaaleja, joiden itseään toistavat, suoraviivaiset sukupuoliesitykset herättivät huomioni.

Video-oppimateriaaleja on tärkeää katsoa kriittisesti sukupuolen näkökulmasta, sillä erilaisten ihmisryhmien representoinnin tavat vaikuttavat siihen, miten niihin suhtaudutaan, ja vastaavasti tavat suhtautua tiettyyn ihmisryhmään vaikuttavat siihen, millaisia representaatioita siitä tuotetaan. Representaatioilla tai niiden puuttumisella on vaikutusta myös yksilön käsitykseen itsestään osana ympäröivää yhteiskuntaa ja sosiaalisia suhteita. Näin video-oppimateriaalit luovat muiden oppimateriaalien, kulttuurituotteiden ja median tavoin reunaehtoja sukupuolen esittämisen tavoille, sillä ne sekä toisintavat vanhoja että tuottavat uusia representaatioita sukupuolesta. (Ks. Paasonen 2010.)

Esimerkiksi oppimateriaali, jossa sukupuolet esitetään perinteisimmässä muodoissaan, ei välttämättä ole vahingollinen, mikäli lapset ja nuoret voivat keskustella ja kyseenalaistaa näkemäänsä yhdessä asiantuntevien ja turvallisten aikuisten kanssa. Tämä ei kuitenkaan ole aina mahdollista, sillä vaikka moni tarkastelemistani videoista on tarkoitettu aikuisten kanssa katsottaviksi, todennäköisempää on, että nuori tutustuu videoihin itsenäisesti vapaaajallaan, jolloin kriittisen medialukutaidon ja monipuolisten representaatioiden merkitys korostuu. Erityisesti vähemmistöjä ajatellen olisi syytä varmistaa, että representaatiot olisivat mahdollisimman moninaisia.

Tutkin pro gradu -tutkielmassani *Sukupuoliesitykset seksuaalista häirintää kuvaavissa video-oppimateriaaleissa (2020)* kolmeatoista vuosina 2016–2019 julkaistua, nuorille suunnattua video-oppimateriaalia, joissa kuvataan joko näyteltäviä tai animoituja seksuaalisen häirinnän tilanteita. Analyysiin valikoituneet seksuaalikasvatusvideot ovat kansalaisjärjestöjen tai muiden seksuaaliväkivaltatyötä tekevien tahojen tuottamia, ja ne ovat verkossa vapaasti kaikkien käytettävissä. Kolme videoista kuuluu Yle Areenassa julkaistuihin, yli 12-vuotiaille suunnattuun animaatiisarjaan, ja loput ovat Youtubessa ilmestyneitä videoita, joissa ei ole tarkemmin määritelty ikäsuositusta, mutta kaikki päähenkilöt ovat nuoria

tai nuoria aikuisia. Videot ovat pituudeltaan 0.40–5.05 minuuttia, ja materiaalia on yhteensä tasan 33 minuuttia. (Ks. Nummi 2020.)

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, ovatko seksuaalista häirintää kuvaavat video-oppimateriaalit sukupuolittuneita ja onko niissä huomioitu sukupuolen moninaisuus. Osassa videoista annetaan useampi esimerkki häirinnästä; kaikkiaan aineistossa on 26 kohtausta, joihin sisältyy yhteensä 76 sukupuoliesitystä. Analysoin laadullista sisällönanalyysia ja representaatioanalyysia yhdistäen, millä tavoin sukupuoli rakentuu seksuaalisen häirinnän toimijoiden välillä. Käytin analyysin työkaluina muun muassa sosiologi Raewyn Connellin (2002) kehittämää yhteiskunnallista sukupuolten välisten suhteiden rakentumisen mallia sekä sukupuolelle luotuja merkitysrakenteita eli feminiinisyttä ja maskuliinisuutta.

KAKSIJAKOISTA SUKUPUOLTA TOISINTAVAT ESITYKSET

Sukupuolen moninaistuvista määritelmistä huolimatta yhteiskunnassa vallitsee edelleen perinteinen kaksijakoinen sukupuolikäsitys eli jako nais- ja miessukupuoleen. Nainen on tässä asetelmassa edelleen toiseutettu ja muut sukupuolet jäävät joko vähälle huomiolle tai sivuutetaan kokonaan. Kaksijakoinen sukupuolikäsitys vahvistaa ajattelutapaa, jossa naiseksi määriteltyjen odotetaan toimivan feminiinisesti ja heteroseksuaalisesti ja miehiksi määriteltyjen vastaavasti maskuliinisesti ja heteroseksuaalisesti. Tällaisessa jäsenyksessä feminiiniksi piirteiksi on mielletty muun muassa emotionaalisuus, empaattisuus, herkkyys ja hoivaavuus; maskuliiniseksi puolestaan on ymmärretty etenkin fyysisuus, hallitsevuus, rationaalisuus ja toiminnallisuus. Nämä ominaisuudet nähdään jatkumona, jonka toisessa ääripäässä on feminiinisyys ja toisessa maskuliinisuus, ja ääripäiden ajatellaan yhdistyvän heteroseksuaalisen halun kautta. Tätä oletusta heteroseksuaalisuudesta kutsutaan heteronormatiivisuudeksi. (Esim. Huuki ym. 2018; Jokinen 2010, 129; Lehtonen 2019, 138; Waling 2019.)

Tarkastelluissa video-oppimateriaaleissa toimijoiden – eli seksuaalisen häirinnän uhrien, tekijöiden, uhrien tukijoiden ja häirintään puuttuneiden

– sukupuoli rakentuu toiminnan, ruumiillisuuden sekä toimijoiden välisten suhteiden kautta. Video-oppimateriaalit ilmentävät monelta osin kaksijakoista sukupuolikäsitystä ja heteronormatiivisuutta sekä korostavat vastakohtaisuuksia. Toisin sanoen valtaosa nais- ja tyttötoimijoista representoi selvästi feminiinisyttä ja vastaavasti enemmistö mies- ja poikatoimijoista maskuliinisuutta. Useimmat aineiston kuvaamista seksuaalisen häirinnän tilanteista ovat näiden kahden sukupuolen välisiä. Lisäksi valkoiseen naisuhriuteen keskittyneen #metoo-liikkeen syntyäikaan kehitetyt oppimateriaalit korostavat ennako-oletukseni mukaisesti naisuhritta ja miestekijyyttä: nais- ja tyttöuhreja on aineistossa kaksinkertainen määrä mies- ja poikauhrihin verrattuna, kun taas mies- tai poikatekijöitä on neljä kertaa enemmän kuin nais- tai tyttötekijöitä.

Vastakohtaisuus on luotu hahmojen ulkonäön ja toiminnan sekä ihon värisävyn kautta: feminiininen uhri on pienikokoinen, pitkähiuksinen, vaalea ja passiivinen tai liian voimaton puolustaaakseen itseään (ks. Honkatukia 2008, 89). Sitä vastoin maskuliininen tekijä on esitetty uhria isokokoisemmaksi, tummapiirteiseksi, lyhythiuksiseksi, pahansuopaiseksi ja petomaiseksi. Esimerkiksi yhdessä kohtauksessa parodioidaan tarinaa vaaleasta, pinkkiin tanssiaismekkkoon pukeutuneesta Prinsessa Ruususesta, jota tummahiuksinen ja vakavaimainen prinssi kopeloi tämän nukkuessa, kunnes maskuliininen eläinhahmo keskeyttää teon heittämillä prinssiä kävyltä päähän. Häirintään aggressiivisesti ja voimaa käyttäen puuttuvat toimijat ovatkin videoissa ennemmin mies- ja tai poikatoimijoita, kun taas lämpöä ja hoivaa edustava tukijuus on nais- tai tyttötoimijoiden ominaisuus.

Vain kolmessa kohtauksessa valta-asetelma muodostuu käänteiseksi, kun tekijä onkin femiini ja uhri maskuliini, mutta näissäkin kohtauksissa valta rakentuu pikemmin ikäeron tai tekijöiden määrän kuin sukupuolen kautta. Niin ikään kolme häirintäkohtausta tapahtuu mies- tai poikatoimijoiden välillä, kun taas naisten tai tyttöjen välistä häirintää ei esitetä videoissa ollenkaan. Saamani tulokset uhrien ja tekijöiden sukupuolijaosta heijastavat tilastoja siltä osin, että esimerkiksi vuoden 2017 tassa-arvobarometriin osallistuneista alle 35-vuotiaista naisista yli puolet (56 %), kaikista naisista yli kolmas-

osa (38 %) ja miehistä noin kuudesosa (17 %) oli kokenut seksuaalista häirintää viimeisen kahden vuoden aikana. Valtaosa naisia häirinneistä oli miehiä, kun taas miehiä olivat häirinneet sekä miehet että naiset. (Keski-Petäjä & Attila 2018, 34–36.)

Kuitenkin siitä huolimatta, että häirintä- ja vihapuhekokemukset ovat tilastojen mukaan erityisen yleisiä vähemmistöihin kuuluvilla (esim. Alanko 2014; Ikonen & Helakorpi 2019, 7; Kivimäki & Halme 2016; Ollus ym. 2019, 45; Korhonen ym. 2016), vähemmistöt jäävät video-oppimateriaaleissa lähes näkymättömiksi. Yhtäkään toimijaa ei ole nimetty sukupuolivähemmistön edustajaksi, ja kaikista analysoiduista toimijoista luokittelin vain kolme androgyyniseksi eli feminiinisyttä ja maskuliinisuutta samanaikaisesti ilmentäviksi, ja näistäkin kolmesta vain yksi oli uhrin asemassa. Sukupuolijousta ilmenee esimerkiksi kohtauksessa, jossa tekijä on androgyyninen Maisa ja uhri isäänsä tukeutuva Urak-poika. Maisa on ulkonäöltään melko feminiininen: hänellä on pitkät, punertavat hiukset ja päällään sininen printtipaita ruskeissa caprihousuissa, sporttinen vyö sekä pinkit tenniskengät, mutta toisaalta hän toimii tavoilla, jotka liitetään kulttuurissamme poikien toimijuuteen ja maskuliinisuuteen: istuu leveässä haara-asennossa, pelaa videopelejä ja katsoo pornoa. Merkille pantavaa on myös, että Maisan sukupuoliesitys poikkeaa selvästi muiden tyttö- ja naistoimijoiden tavasta esittää sukupuolta, sillä valtaosa aineiston representaatioista ilmentää hyvin perinteisiä länsimaisia ideaaleja, odotuksia ja oletuksia tyttöydestä, naiseudesta, poikuudesta ja mieheydestä (ks. Connell & Pearse 2014, 14–19, 90; Harjunen 2010; Huuki ym. 2018; Jokinen 2010; Rossi 2010).

Joukossa on myös muutama kohta, joissa on mahdollisesti pyritty häivyttämään sukupuolta ja sen merkitystä, sillä toimijoista näytetään esimerkiksi vain kädet ja sukuelimet. Kaiken kaikkiaan toimijoiden kehot esitetään sukupuolesta riippumatta ei-lihavina ja vammattomina. Lisäksi edellisen esimerkin uhri, Urak, on yksi aineiston ainoista rodullistetuista toimijoista, mikä vastaa aiempien oppimateriaalitutkimusten tuloksia (esim. Tainio & Teräs 2010, 7). Representaatioiden keskittyminen valkoiisiin korostaa valkoista etuoikeutta ja toisaalta antaa virheellisen kuvan siitä, että seksuaalinen

häirintä koskisi vain valkoista yhteisöä. Video-oppimateriaalit eivät siis ole pelkästään sukupuolituneita vaan myös keho- ja valkonormatiivisuutta toisintavia.

Peilasin tuloksiani sosiologi Katja Yesilovan (2001, 196–202) analyysiin nuorten seksuaalivalistussoppaista sekä psykologian tutkija Michelle Finen (1988, 30–33) jäsentämiin seksuaalikasvatuksen diskursseihin. Yesilovan tarkastelemissa oppaissa korostuvat sukupuolten väliset erot: tyttöjen ja naisten halua kuvataan muun muassa tunnesidonnaisena, ainutlaatuisena ja kompleksisena, kun taas poikien ja miesten halu piiryy ruumiillisena, suoraviivaisena, eläimellisenä ja ikään kuin itsestä ulkopuolisena – aivan kuten analysoimieni video-oppimateriaalien poika- ja miestekijöillä. Samalla kun tyttöjä kasvatetaan vastuullisiksi, vapaiksi ja varovaisiksi, mieheksi kasvamisen katsotaan tapahtuvan automaattisesti. Täten se, mikä on pojille sopivaa, on tytöille riski.

Fine (1988, 30–33) on tehnyt tutkimuksessaan samankaltaisia havaintoja: hänen jäsennyksessään koulun seksuaaliopetus jakautuu väkivallan, uhriksi joutumisen ja yksilöllisen moraalien diskursseihin. Väkivallalla Fine tarkoittaa seksuaalisen häirinnän ohella sukupuolitauteja, kun taas uhriksi joutumisella hän viittaa erityisesti nuoriin naisiin, joita opetetaan välttämään tauteja, hyväksikäyttöä ja ei-toivottuja raskauksia. Yksilöllisen moraalien diskursseissa seksuaalisuus taas muodostuu testiksi itsehillinnästä ja -kunnioituksesta. Väkivallan ja uhriksi joutumisen diskurssit alleviivaavat Finen mukaan miesten potentiaalista seksuaalista väärinkäytöstä ja toisaalta naisten potentiaalista uhriutta.

Opinnäytteeni valmistui yli 30 vuotta myöhemmin kuin Finen tutkimus, joten havaintojemme samankaltaisuus kertoo seksuaalikasvatuksen ja sen oppimateriaalien ongelmien pysyvyydestä. Feminiinisen uhriuden ja maskuliinisen tekijyyden alleviivaaminen seksuaalikasvatuksessa toisintaa olemassa olevaa valtasuhdetta ja kaksijakoista sukupuolikäsitystä, minkä myötä sukupuolet asettuvat heille määrättyihin rooleihin ja ajautuvat herkemmin toimimaan niiden oletusten mukaisesti. On siis vahingollista, että poikia moititaan herkkyydestä ja sen näyttämisestä sekä annetaan ymmärtää, että heidän seksuaalisuutensa on eläimellistä ja hal-

litsematonta. Vastaavasti on haitallista, että tyttöjä rajoitetaan, vastuutetaan ja kaiken huipuksi syyllistetään häirinnästä esimerkiksi kehotuksella pukeutua peittävämmiin, sillä juuri tällä tavoin poikia kasvatetaan väkivallan tekijöiksi ja tyttöjä sen uhreiksi.

Seksuaalikasvatuksessa onkin aloitettava uusi, sukupuolittietoinen luku, jossa representaatiot ovat moninaisempia ja kehotunnetaitoja opetetaan ikätasoisesti vauvasta vaariin. Yksi tärkeistä askelista tähän suuntaan on monipuolisten ja moninaisten oppimateriaalien tuottaminen.

KOHTI TIETOISEMPAA JA MONINAISEMPAA SEKSUAALIKASVATUSTA

Niin Finen, Yesilovan kuin oma tutkimukseni (ks. myös Lehtonen 2015) osoittavat seksuaalikasvatuksen olevan sukupuolistunutta. Tarkastelluissa video-oppimateriaaleissa sukupuolta rakennetaan paljolti vastakkainasettelun kautta ja keskitytään kuvaamaan perinteistä kaksijakoista ja heteronormatiivista valta-asetelmaa. Samalla esitykset heijastavat sitä tutkimuksissa todettua asiantilaa, että suurin osa seksuaalisen häirinnän uhreista on naisia ja tekijöistä miehiä. Moninaisuus jää esityksissä toteutumatta, sillä enemmistö tarkastelluista toimituksista on yhteiskunnan sukupuoli- ja heteronormia ilmentäviä, ulkonäköihanteisiin asettuvia, valkoisia ja vammattomia.

Niin kauan kuin on eriarvoisuutta, on myös seksuaalista häirintää, ja niin kauan kuin on seksuaalista häirintää, on sen kitkemiseksi tehtävä töitä – *Suomen Lakikin* velvoittaa siihen (ks. *Suomen Laki* 2014/1309, 7 §). Sukupuoli- ja kulttuurisensitiivinen, ikäperusteinen ja laaja-alainen seksuaalikasvatusta voisi olla yksi tehokkaimmista keinoista häirinnän ehkäisemiseksi sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Jo varhaiskasvatuksessa tulisi tehdä selväksi oma ja muiden kehollinen itsemääräämisoikeus, kun taas nuorten kanssa seksuaalisen häirinnän teemaa ei pidä pelätä, vaan sen voisi ot-

taa käsittelyyn esimerkiksi juuri video-oppimateriaalien avulla yhdessä aikuisten kanssa. Vielä keskeisempää olisi kuitenkin korostaa seksuaalisuutta ja seksiä positiivisena osana ihmisyyttä ja elämää. Esimerkiksi seksiin ja nautintoon liittyvistä tabu aiheista, kuten itsetyytytyksestä, orgasmista ja pornosta, pitäisi keskustella, ja niistä kertovia oppimateriaaleja tulisi kehittää rutkasti enemmän. (Ks. Granskog ym. 2018; WHO 2010.)

Edellä mainitut toimet vaativat seksuaalikasvatajilta paitsi tietoisuutta, sensitiivisyyttä ja vastuullisuutta (ks. Huuki ym. 2018, 11; Jääskeläinen ym. 2015) myös läpinäkyvyyttä, aktiivisuutta ja uudistumista. Mikäli esimerkiksi sukupuolen moninaisuudesta ei anneta kasvattajille kättä pidempää oppimateriaalien, seminaarien ja täydennyskoulutusten muodossa, vaan uuden oppiminen ja opettaminen on täysin kasvattajan itsensä varassa, kaksijakoisen sukupuolen säilyminen oletuksena on todennäköisempää. Moninaisuus tulisikin ottaa vahvemmassi ja kokonaisvaltaisemmaksi osaksi etenkin kasvatustieteen koulutusohjelmia, jotta tietoisuus ja osaaminen lisääntyisivät ja moninaisuus juurtuisi ajan myötä itsestään selväksi ja kiinteäksi osaksi kasvatuksen arkea.

Sukupuolienormien murtaminen ja representaatioiden moninaistuminen edistävät hyvinvointia ja tasa-arvoa kaikkien kasvatukseen osallistuvien kannalta – kasvattajat mukaan lukien – eikä tämä myönteinen vaikutus rajoitu pelkästään seksuaalikasvatukseen vaan hyödyttää myös muita oppisisältöjä ja oppimisympäristöjä sekä yhteiskuntaa kokonaisuudessaan.

Julia Nummi on koulutukseltaan kasvatustieteen maisteri, joka työskentelee projektitutkijana kansainvälisessä ConnECTED-hankkeessa Turun yliopiston Opettajankoulutuslaitoksella. Keskeisimpiä tutkimusintressejä ovat sukupuoli, seksuaalikasvatusta ja eurooppalainen opettajankoulutus.

KIRJALLISUUS

- Alanko, Katarina (2014) *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 146, verkkojulkaisuja 72 & Seta, Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Suomentanut Olavi Kaljunen.
- Connell, Raewyn (2002) *Gender*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
- Connell, Raewyn & Pearse, Rebecca (2014) *Gender relations and gender politics*. Teoksessa Connell, Raewyn & Pearse, Rebecca (toim.) *Gender: In World Perspective*. 3rd edition. Cambridge: Polity Press, 69–85.
- Fine, Michelle (1988) *Sexuality, Schooling and Adolescent Females: the Missing Discourse of Desire*. *Harvard Educational Review* 58:1, 29–54.
- Granskog, Pamela, Haanpää, Sanna, Järvinen, Jouni, Lahtinen, Matti, Laitinen, Kristiina & Turunen-Zwinger, Sari (toim.) (2018) *Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa*. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2018:4a. Helsinki: Opetushallitus.
- Harjunen, Hannele (2010) *Sukupuolittuneen ruumiin muodot ja merkitykset*. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 241–242.
- Honkatukia, Päivi (2008) *Nuorena koettu seksuaalinen väkivalta selviytymisen näkökulmasta*. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.) *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 84–105.
- Huuki, Tuija, Kivijärvi, Antti & Lunabba, Harry (2018) *Kohti sukupuolivastuullista poikatutkimusta*. Teoksessa Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 8–27.
- Ikonen, Riikka & Helakorpi, Satu (toim.) (2019) *Lasten ja nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskysely 2019. Tilastoraportti*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.julkari.fi/handle/10024/138562> (haettu 18.2.2021).
- Jokinen, Arto (2010) *Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus*. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 128–138.
- Jääskeläinen, Liisa, Hautakorpi, Johanna, Onwen-Huuma, Hanna, Niittymäki, Hanna, Pirttijärvi, Anssi, Lempinen, Miko & Kajander, Valpuri (toim.) (2015) *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen*. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. 2. muutettu painos. Helsinki: Opetushallitus.
- Keski-Petäjä, Miina & Attila, Henna (2018) *Seksuaalinen häirintä ja sukupuoleen liittyvä vihapuhe*. Teoksessa Attila, Henna, Pietiläinen, Marjut, Keski-Petäjä, Miina, Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (toim.) *Tasa-arvobarometri 2017*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisuja 2/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 32–48.
- Kivimäki, Hanne & Halme, Nina (2016) *Nuoret kokevat runsaasti seksuaalista häirintää*. *Haaste* 2/2016, 7–9.
- Suomen Laki (2014/1329). *Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta*.
- Lehtonen, Jukka (2019) *Kun kaksijakoinen sukupuoli ajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa*. Teoksessa Teräsaho, Mia & Närvi, Johanna (toim.) *Näkökulmia sukupuolen tasa-arvoon: analyseja tasa-arvobarometrissa 2017*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 6/2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 136–157.
- (2015) *Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus osana laaja-alaista seksuaalikasvatusta ja heteronormatiivisuuden purkamista*. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.) *Seksuaalikasvatuksen tueksi*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpöytä 35/2015. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 104–115.
- Nummi, Julia (2020) *Sukupuoliesitykset seksuaalista häirintää kuvaavissa video-oppimateriaaleissa*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden laitos. Turun yliopisto.
- Korhonen, Nita, Jauhola, Laura, Oosi, Olli & Huttunen, Hannu-Pekka (2016) *”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”. Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin*. Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita 7/2016. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Ollus, Natalia, Tanskanen, Maiju, Honkatukia, Päivi & Kainulainen, Heini (2019) *Sukupuolittunut vihapuhe, seksuaalinen häirintä ja risteävät yhteiskunnalliset erot*. Teoksessa Teräsaho, Mia & Närvi, Johanna (toim.) *Näkökulmia sukupuolen tasa-arvoon: analyseja tasa-arvobarometrissa 2017*. Terveiden ja hyvin-

- voinnin laitoksen raportti 6/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 32–56.
- Paasonen, Susanna (2010) Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 39–48.
- Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Tainio, Liisa & Teräs, Tiina (toim.) (2010) *Sukupuolijäsenyksen perusopetuksen oppikirjoissa*. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2010:8. Helsinki: Opetushallitus.
- Waling, Andrea (2019) Rethinking Masculinity Studies: Feminism, Masculinity, and Poststructural Accounts of Agency and Emotional Reflexivity. *Journal of Men's Studies* 27:1, 89–107.
- WHO (2010) *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa*. Maailmanterveysjärjestö WHO:n Euroopan aluetoimisto ja Bzga. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Suomentanut Semantix Lingua Nordica Oy.
- Yesilova, Katja (2001) Sukupuolittunut seksuaalikasvatus. *Sosiologia* 38:3, 192–203.